

ks. Piotr Kroczek

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kanoniczne zakazy związane z małżeństwem jako możliwość wsparcia ściągalności alimentów na dzieci

W Polsce skuteczność ściągalności alimentów przysługujących dzieciom jest bardzo niska¹. Nie wnikając w przyczyny takiego stanu, należy zastanowić się, co może uczynić Kościół katolicki w Polsce, korzystając z narzędzi prawnych, jakimi dysponuje, aby pomóc w egzekwowaniu tych należnych uprawnień.

Zaległości w świadczeniu alimentów wobec dziecka czy, *a fortiori*, zupełne uchylanie się od nich, nie mogą być przez Kościół ignorowane, bowiem „rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne” (Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.², kan. 1136). Świadczenia alimentacyjne są środkiem do zaspokojenia tych słusznych praw dziecka. Tak widzi to prawodawca powszechny, który w kan. 1154 nakazuje, aby z chwilą zdecydowania o kanonicznej separacji małżonków zatroszczono się o odpowiednie utrzymanie i wychowanie dzieci, czy też w kan. 1689 stanowi, że w wyroku sądu stwierdzającego nieważność małżeństwa należy upomnieć strony

¹ Zob. Pismo Rzecznika Praw Dziecka z dnia 15 lipca 2011 r. do Ministra Pracy i Polityki Społecznej z prośbą o podjęcie działań, zmierzających do zwiększenia skuteczności egzekucji alimentów poprzez efektywnie prowadzone postępowanie wobec dłużników alimentacyjnych, ZSS/500/1/2011/AK, [w:] <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=1619> (24.07.2011).

² *Codex Iuris Canonici* auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, „Acta Apostolice Sedis” [dalej: AAS] R. 75, 1983, t. 2, s. 1–301; Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

o zobowiązaniach moralnych lub także cywilnych, którymi związana jest strona względem dzieci co do zapewnienia im utrzymania i wychowania.

W prawie kościelnym brak bezpośrednich i szczegółowych regulacji dotyczących alimentów. Można jednak wskazać kanony, które odpowiednio zaaplikowane mogą posłużyć do podniesienia skuteczności ścigalności świadczeń alimentacyjnych poprzez wywieranie nacisku na zobowiązanych do tych świadczeń.

Dla nakreślenia tła rozważań kanonicznych na początku tego artykułu zostanie skrótowo przedstawiony obowiązek alimentacyjny w regulacji prawa polskiego oraz podane przykładowe prawne możliwości służące poprawie ścigalności alimentów. W kolejnej części omówione zostaną dwa zakazy kanoniczne związane z małżeństwem, a mianowicie: 1) zakaz asystowania przy zawieraniu małżeństwa zawarty w kan. 1071 § 1 nr 3 oraz 2) zakaz zawierania małżeństwa z kan. 1077 § 1. Kanony ustanawiające te zakazy zostaną skomentowane pod kątem możliwości wsparcia przez nie ścigalności alimentów oraz zostaną podane propozycje ich zastosowania. Następna część zawierać będzie propozycję postulatów *de lege ferenda* mających służyć zwiększeniu siły oddziaływania tych kanonicznych zakazów. Artykuł zakończy ekskurs dotyczący sądowego zakazu zawarcia małżeństwa.

Jak nietrudno zauważyć, pole rozważań będzie ograniczone do oddziaływania prawa kościelnego na osoby, które chcą wstąpić w kanoniczny związek małżeński, a są zobowiązane do świadczeń alimentacyjnych na dzieci. Jednak nawet taka pomoc może być ważnym wkładem Kościoła w to, aby przepajać duchem Ewangelii porządek doczesny i przyczyniać się do większej sprawiedliwości pomiędzy ludźmi (por. GS³ nr 26, GS nr 29–31).

Obowiązek alimentacyjny względem dziecka w prawie polskim

Regulacje z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1964 roku

Obowiązek alimentacyjny reguluje głównie ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴ w art. 128–144¹. Ogólnie mówiąc, obowiązek alimentacyjny to prawny obowiązek, nałożony wyrokiem

---

³ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis *Gaudium et spes* de Ecclesia in mundo huius temporis, 7.12.1965, AAS, R. 58, 1966, s. 1025–1115.

⁴ Dz. U. z 1064 r. Nr 9, poz. 59 ze zm. [dalej: k.r.o.].

sądu, dostarczania środków utrzymania i wychowania (art. 128, k.r.o.)⁵. Treść obowiązku jest więc szeroka⁶. Kodeks ogólnie wskazuje, aby zakres alimentacji odpowiadał usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego (art. 135, k.r.o.). „Pojęcia usprawiedliwionych potrzeb nie można jednoznacznie zdefiniować, ponieważ nie ma jednego stałego kryterium odniesienia. Rodzaj i rozmiar tych potrzeb jest uzależniony od cech osoby uprawnionej oraz od splotu okoliczności natury społecznej i gospodarczej, w których osoba uprawniona się znajduje. Nie jest możliwe ustalenie katalogu usprawiedliwionych potrzeb podlegających zaspokojeniu w ramach obowiązku alimentacyjnego i odróżnienie ich od tych, które jako objaw zbytku lub z innych przyczyn nie powinny być uwzględnione. W każdym razie zakres obowiązku alimentacyjnego wyznaczać będą poszczególne sytuacje uprawnionego i zobowiązanego, konkretne warunki społeczno-ekonomiczne oraz cele i funkcje obowiązku alimentacyjnego. Dopiero na tym tle będzie można określić potrzeby życiowe, materialne i intelektualne uprawnionego”⁷. Wysokość alimentów może być ustalana przez sąd lub przez strony, wówczas podlega ona kontroli ze strony sądu. W razie zmiany stosunków każda ze stron postępowania może żądać zmiany orzeczenia lub umowy dotyczącej obowiązku alimentacyjnego (art. 138, k.r.o.). Obowiązek alimentacyjny ma charakter bezwzględny i wobec tego strony nie mogą znieść tego obowiązku w formie zawarcia umowy.

Obowiązek alimentacyjny powstaje z określonych w prawie okoliczności. W optyce artykułu znajduje się stosunek, jaki zachodzi pomiędzy rodzicami a dziećmi (dzieckiem niepełnoletnim lub pełnoletnim, które nie może utrzymać się samodzielnie, oraz takim, które po zdobyciu samodzielności zawodowej znajdzie się w niedostatku). Obowiązek taki istnieje zarówno w czasie trwania małżeństwa, jak i po rozwodzie, unieważnieniu małżeństwa lub separacji.

---

⁵ W prawoznawstwie istnieją różnice w definiowaniu pojęcia „obowiązek alimentacyjny”, por. L. Oleszko, *Roszczenia alimentacyjne*, Warszawa 1984, s. 15n i podana tam literatura.

⁶ Więcej na ten temat zob. K. Pietrzykowski, *Art. 128, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2010, nr 13–22.

⁷ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej i Administracyjnej Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987, III CZP 91/86, OSNP 1988, nr 4, poz. 42.

W polskim prawie istnieją przepisy, które mają wspierać egzekucję alimentów na rzecz dzieci. Wiele z nich zawiera ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej⁸. Przewiduje ona szereg działań służących poprawie skuteczności egzekwowania zasądzonych alimentów.

Przykładowo służyć temu ma zobowiązanie, aby w przypadku bezskutecznej egzekucji świadczenia alimentacyjnego komornik sądowy informował organ właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika alimentacyjnego (czyli np. gminę) o stanie egzekucji alimentów oraz przyczynach tej bezskuteczności (art. 3, ust. 1, u.o.p.w.d.a.). Także gmina ma obowiązek poinformowania sądu o wszelkich przejawach opieszałości komornika (art. 3, ust. 3, u.o.p.w.d.a.). Zgodnie z art. 3, ust. 4 u.o.p.w.d.a. komornik ma nie rzadziej niż co pół roku przekazywać prezesowi sądu informacje o działaniach podejmowanych w toku postępowań prowadzonych przeciwko osobom zobowiązanym do alimentacji i zwrotu należności z tytułu zaliczki alimentacyjnej.

Innym sposobem poprawy uzyskiwania świadczeń alimentacyjnych jest zwiększenie współpracy gminy z urzędem pracy, mającej na celu aktywizację zawodową dłużnika alimentacyjnego. W przypadku braku takiej możliwości gmina może zwrócić się do starosty o skierowanie dłużnika do prac organizowanych na zasadach robót publicznych (art. 4, ust. 2, u.o.p.w.d.a.). W przypadku uchylania się od możliwości realizowania zobowiązań alimentacyjnych, w tym od zaoferowanych prac, gmina, zgodnie z art. 4 ust. 3 omawianej ustawy, musi złożyć wniosek o ściganie dłużnika za przestępstwo określone w art. 209 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny⁹, czyli za uporczywe uchylanie się od ciężącego na nim obowiązku alimentacji. Konsekwencją niewypełniania obowiązku alimentacyjnego może być także to, że działając na podstawie art. 5, ust. 1 u.o.p.w.d.a. gmina skieruje wniosek do starosty o zatrzymanie prawa jazdy dłużnika.

---

⁸ Dz. U. z 2005 r. Nr 86, poz. 732 ze zm. [dalej: u.o.p.w.d.a.].

⁹ Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, ze zm.

Z kolei zgodnie z ustawą z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego¹⁰ w sytuacji, gdy dłużnik będzie zalegał z alimentami dłużej niż 12 miesięcy, komornik będzie zobowiązany do złożenia wniosku do Krajowego Rejestru Sądowego o wpis dłużnika do rejestru dłużników alimentacyjnych (art. 1086 § 4).

Także inne akty prawne, jak np. ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych¹¹, ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym¹², ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy¹³, ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych¹⁴, ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji¹⁵, zawierają przepisy regulujące zasady postępowania wobec dłużników alimentacyjnych. W obecnych warunkach, z powodu dużej migracji zarobkowej, znaczenie ma również Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą¹⁶. Określone przepisy w wymienionych aktach prawnych mają na celu przyczynić się do większej skuteczności ścigalności świadczeń alimentacyjnych i usprawnienia ich egzekucji¹⁷. Te działania podejmowane są w trosce o zabezpieczenie dobra dziecka¹⁸.

---

¹⁰ Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296, ze zm.

¹¹ Dz. U. z 2003 r. Nr 228, poz. 2255, ze zm.

¹² Dz. U. z 1997 r. Nr 121, poz. 769, ze zm.

¹³ Dz. U. z 1974 r. Nr 24, poz. 141, ze zm.

¹⁴ Dz. U. z 1991 r. Nr 80, poz. 350, ze zm.

¹⁵ Dz. U. z 1966 r. Nr 24, poz. 151, ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 1961 r. Nr 17, poz. 87; więcej na temat zabezpieczenia alimentów w razie wyjazdu dłużnika za granicę zob. J. Pietrzykowski, *Art. 128, [w:] Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy...*, dz. cyt., nr 60–70.

¹⁷ Zob. Odpowiedź z dnia 12.01.2006 Podsekretarza Stanu Joanny Kluzik-Rostkowskiej z upoważnienia ministra z dnia 17.02.2006 na interpelację poselską A. Sobeckiej z dnia 31 stycznia 2006, nr 807, znak SPS-023-807/06, do Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie ścigalności alimentów, [w:] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf> (24.07.2011).

¹⁸ Fundamentalna dla polskiego prawa rodzinnego jest zasada dobra dziecka. Wymaga ona, aby prawo jako najważniejszy cel obierało zawsze dobro dziecka; zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483, ze zm.) art. 72, zob. także: k.r.o. art. 56 § 2, art. 62 i nast., art. 87 oraz art. 92 i nast., art. 14 i nast., art. 145 i nast., art. 133). Zasada ta często jest wprost wyrażana w przepisach, np. art. 114 § 1, k.r.o. Więcej na temat zasad prawa rodzinnego zob. J. Winiarz, *Wprowadzenie, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., nr 39–46.

Kanoniczne zakazy dotyczące małżeństwa

Zakaz asystowania przy zawieraniu małżeństwa z kan. 1071 § 1 nr 3

Kanon 1071 § 1 nr 3¹⁹ zawiera normę, która poza wypadkiem konieczności zabrania bez zezwolenia ordynariusza miejsca asystować przy małżeństwie osoby, którą wiążą naturalne obowiązki wobec dzieci, wynikające z poprzedniego związku. Należy przedstawić w skrócie znaczenie użytych w tym kanonie wyrażeń.

„Wypadek konieczności” (*casus necessitatis*) to sytuacja, w której na skutek okoliczności nie można odnieść się do ordynariusza miejsca z prośbą o wymaganą zgodę. Przykładowo *omnia parata ad nuptias*, a opóźnienie zawarcia małżeństwa wiązałoby się z poważną szkodą materialną lub duchową²⁰. Decyzja, czy zaistniała sytuacja konieczności, należy do duchownego mającego asystować przy zawarciu małżeństwa. Musi on wyważyć szacunek dla sakramentu (*sancta sancte tractanda sunt*²¹) i dobro nupturientów czy też innych osób²².

Zakres znaczeniowy pojęcia „ordynariusz miejsca” (*Ordinarius loci*) zawiera kan. 134, w którym stwierdza się, że tą nazwą określani są w prawie, oprócz biskupa rzymskiego, biskupi diecezjalni oraz inni, którzy choćby tylko czasowo są przełożonymi Kościoła partykularnego lub wspólnoty do niego przyrównanej, zgodnie z przepisem kan. 368, jak również ci, którzy w nich posiadają ogólną wykonawczą władzę zwyczajną, mianowicie wikariusze generalni i biskupi (kan. 134 § 1 i § 2).

„Asystowanie” (*assistere*) to czynność prawno-liturgiczna polegająca na wykonywaniu zadań świadka kwalifikowanego (*testis qualificatus*). Świadek kwalifikowany to osoba, która na mocy urzędu (ordynariusz miejsca albo proboszcz²³) lub na mocy prawnie udzielonej delegacji (*delegatio generalis, delegatio specialis, subdelegatio*) inny duchowny lub świecki (kan. 1112) jest

¹⁹ Kan. 1071 § 1 nr 3: „Poza wypadkiem konieczności, nie można bez zezwolenia ordynariusza miejsca asystować przy małżeństwie osoby, którą wiążą naturalne obowiązki wobec innej strony lub wobec dzieci, wynikające z poprzedniego związku”

²⁰ M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Katowice 1987, s. 109.

²¹ D. Cavallarius, *Institutiones juris canonici in tres partes ac sex tomos distributae, quibus vetus et nova ecclesiae disciplina et mutationum causae enarrantur*, t. 3, Matriti 1800, cap. I, § XXXI.

²² Por. D. Kelly, *Canon 1071, [w:] The Canon Law, Letter and Spirit: a practical Guide to the Code of Canon Law*, red. G. Sheehy, F. G. Morrissey, Collegeville 1995, s. 584.

²³ Można także wymienić jako osobę kompetentną: administratora parafii (kan. 539 i 540 § 1), kapłana, któremu powierzono parafię tymczasową (kan. 516 § 1), czy wikariusza parafialnego lub

upoważniona do obecności przy ślubie, zadania narzeczonym pytania, czy wyrażają zgodę na zawarcie małżeństwa i przyjęcie tej zgody w imieniu Kościoła (kan. 1108 § 1).

„Naturalne obowiązki” (*obligationes naturales*) to termin bardzo pojemny. Oznacza on zobowiązania moralne i prawne, wypływające z prawa naturalnego, kanonicznego lub cywilnego, którymi jest ktoś związany wobec własnego dziecka co do zapewnienia mu utrzymania i wychowania (por. kan. 1689)²⁴. Znaczenie terminu „naturalne obowiązki” obejmuje całość spraw związanych z życiem i rozwojem dziecka, czyli najczęściej z rozwojem duchowym, społecznym, kulturowym, moralnym i religijnym. Jest ono także uzależnione od różnych życiowych okoliczności, np. stanu zdrowia dziecka²⁵. Wypełnianiu tych obowiązków mogą służyć środki finansowe, choć nie są one jedynym sposobem umożliwienia ich realizacji. Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do zawarcia małżeństwa w Kościele²⁶ mówi jednak wprost, że „naturalne obowiązki” to alimenty lub inne obciążenia majątkowe²⁷.

Termin „poprzedni związek” (*praecedens unio*) dotyczy zarówno małżeństwa kanonicznego, jak i małżeństwa cywilnego²⁸, ale także związku nieformalnego. Nie ma znaczenia sposób, w który ten związek ustał. Tym sposobem może być, w zależności od charakteru związku, orzeczenie nieważności małżeństwa, udzielenie przywileju Pawłowego czy przywileju Piotrowego, unieważnienie związku, rozwód cywilny²⁹, rozejście się stron i zakończenie konkubinatu lub też, w każdym przypadku, śmierć strony będącej w związku.

Trzeba podkreślić, że zakaz z kan. 1071 § 1 nr 3 *expressis verbis* dotyczy osób, które mogą asystować przy zawieraniu związku małżeńskiego.

---

innego kapłana, którzy przejęli zgodnie z prawem zarząd parafią (kan. 517 § 1, 543 § 1, kan. 527 § 2, kan. 542 nr 3, kan. 541 § 1, kan. 549).

²⁴ K. Lüdicke, R. E. Jenkins, *Dignitas connubii: Norms and Commentary*, Alexandria 2006, s. 409.

²⁵ Zob. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego a obowiązki naturalne wynikające z poprzedniego związku*, „*Annales Canonici*”, R. 4, 2008, s. 74–76.

²⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, 5.09.1986, „*Akta Konferencji Episkopatu Polski*” R. 1, 1998, nr 1, s. 85–137 [dalej: *Instrukcja*].

²⁷ *Instrukcja* nr 100, punkt 3; podobnie: T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1996, s. 107.

²⁸ *Instrukcja* nr 100, punkt 3.

²⁹ Lecz nie separacja orzeczona w prawie cywilnym. Separacja bowiem reguluje okresowe zawieszenie funkcjonowania związku *de facto*, jednak małżeństwo „*de iure*” istnieje.

Należy jednak zauważyć, że *de facto* najbardziej zainteresowany istnieniem tego zakazu jest ten duchowny, który przeprowadza badanie przedślubne. Wspomniany zakaz nie dotyczy bezpośrednio nupturientów. Nie oni są jego bezpośrednimi adresatami³⁰.

Zakaz zawierania małżeństwa z kan. 1077 § 1

Zgodnie z kan. 1077 § 1 ordynariusz miejsca może w szczególnym wypadku zabronić, lecz tylko czasowo, na skutek poważnej przyczyny i dopóki ona trwa, zawierania małżeństwa swoim podwładnym gdziekolwiek przebywającym oraz wszystkim aktualnie przebywającym na jego terytorium³¹.

Pojęcie „ordynariusz miejsca” zostało już w artykule przedstawione. Należy jednak dodać, iż możliwość wydania zakazu może być delegowana³². Jak wynika z treści kanonu, prawo ordynariusza miejsca do dyskrecjonalnego osądu sytuacji i wydania zakazu jest ograniczone. Po pierwsze, zakaz wydany przez niego może mieć zastosowanie tylko „w szczególnym wypadku” (*in casu peculiari*). Oznacza to, że nie może być wydany tak, aby miał zastosowanie do wszystkich sytuacji, w których jedno z nupturientów ma jakieś zobowiązanie wobec dziecka³³. Każdy przypadek, który ma być objęty zakazem, musi być rozważony indywidualnie. Po drugie, zakaz może być zastosowany tylko na pewien określony czas (*ad tempus tantum*), czyli dopóki trwa przyczyna jego ustanowienia. Zakaz nie może mieć charakteru kary. W rozważanym kontekście jego zniesienie może być uzależnione od wypełnienia określonego nakazu, np. zapłacenia zaległych alimentów czy też poważnego zobowiązania się do ich płacenia.

Odnosnie do tego, dla kogo zakaz, o którym mowa, może być ustanowiony, trzeba powiedzieć, że choć zasadniczo ustawy partykularne posiadają charakter terytorialny, nie zaś personalny (kan. 13 § 1), to ordynariusz miejsca może nałożyć go zarówno na tych, którzy mają zamieszkanie stałe lub czasowe na jego terenie, niezależnie od tego, gdzie przebywają i gdzie

³⁰ Zob. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych*, Kraków 2009, s. 61.

³¹ Kan. 1077 § 1: „Ordynariusz miejsca może w szczególnym wypadku zabronić zawierania małżeństwa swoim podwładnym gdziekolwiek przebywającym, oraz wszystkim aktualnie przebywającym na własnym jego terytorium, lecz tylko czasowo, na skutek poważnej przyczyny i dopóki ona trwa”

³² L. A. Robitaille, *Canon 1077*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York-Mahwah 2000, s. 1275.

³³ Wówczas miało to kształt przeszkody zrywającej do małżeństwa.

planowane jest zawarcie małżeństwa. Może go także nałożyć na osoby nieposiadające nigdzie stałego lub tymczasowego zamieszkania, czyli tułaczy (kan. 100). Zakaz może objąć także podróżujących, czyli tych, którzy znajdują się poza miejscem stałego lub tymczasowego zamieszkania, które nadal zatrzymują (kan. 100). Gdy tułacze lub podróżni opuszczą terytorium tego ordynariusza, który wydał zakaz, nie są związani zakazem zawarcia małżeństwa, Jednak podróżujący są zawsze zobowiązani zakazem, który ustanowił dla nich ich własny ordynariusz (kan. 13 § 2 nr 1-2).

Uwagi dotyczące wymienionych kanonów i propozycje ich aplikacji

Po przedstawieniu przepisów i skomentowaniu ich treści można podać kilka ogólnych uwag dotyczących norm w nich zawartych oraz pewne propozycje aplikacji tych norm w kontekście działań Kościoła w celu zwiększenia świątelnosci alimentów.

Można powiedzieć, że zarówno zakaz z kan. 1071, jaki i kan. 1077, wpływają na możliwość realizacji *ius connubii*, czyli prawa naturalnego, należącego do najistotniejszych uprawnień osoby ludzkiej. W kan. 1058 stwierdza się, że małżeństwo mogą zawrzeć wszyscy, którym prawo tego nie zabrania³⁴. Każde ograniczenie czy to samego prawa *ius connubii*, czy to możliwości jego realizacji musi być usprawiedliwione ważnymi powodami. Sprawa płacenia alimentów na dziecko wydaje się być dostatecznie ważną sprawą, aby poprzez wskazane zakazy ograniczyć czy też utrudnić możliwość korzystania z tego podstawowego prawa. Nie wydaje się, aby te zakazy naruszały istotę prawa do małżeństwa. Nie są to przecież prze-

---

³⁴ Zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* z dnia 10 grudnia 1948 (przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217A/III z dnia 10 grudnia 1948), [w:] *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 11-16, art. 16, ust. 1: „Mężczyźni i kobiety bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, narodowości lub wyznania mają prawo po osiągnięciu pełnoletności do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Mają oni równe prawa w odniesieniu do zawierania małżeństwa, podczas jego trwania i po jego ustaniu”; zob. także: *Karta Praw Rodziny (Enchiridion Vaticanum nr 9, s. 538-552; polskie wydanie np. Pelplin [b.d.w.]*) art. 1, a: „Każdy mężczyzna i każda kobieta, po osiągnięciu wieku odpowiedniego do zawarcia małżeństwa i posiadający niezbędne do jego zawarcia zdolności, ma prawo do pobrania się i założenia rodziny, bez żadnej dyskryminacji; ustawowe ograniczenia tego prawa, stałe lub czasowe, mogą być wprowadzane jedynie wówczas, gdy wypływają z obiektywnych i poważnych wymagań samej instytucji małżeństwa oraz jego znaczenia publicznego i społecznego; w każdym przypadku muszą one szanować godność i podstawowe prawa człowieka”

szkody zrywające (*impedimenta dirimentia*), które czynią osobę niezdolną do zawarcia ważnego związku małżeńskiego (zob. kan. 1083–1094)³⁵.

Zakaz zawarcia małżeństwa, jak i asystowania przy jego zawieraniu lepiej zrozumieć wówczas, gdy podkreśli się, że małżeństwo jest związkiem istotnym nie tylko dla nupturientów, lecz odgrywa także ważną rolę w życiu społeczności. Małżeństwo nie jest sprawą prywatną³⁶. Ordynariusz miejsca ma prawo w oparciu o kan. 223 § 2 domagać się, aby ze względu na dobro wspólne wierni korzystali z umiarem z przysługujących im praw, także z *ius connubii*.

Dlatego też jako *ratio legis* przedstawionych zakazów wymienić można nie tylko zabezpieczanie praw dzieci³⁷, lecz także zapobieżenie możliwemu skandalowi związanemu z kanonicznym małżeństwem osób, które nie wywiązują się z naturalnych obowiązków³⁸, troska prawodawcy o to, aby obowiązki, o których mowa, nie stanowiły zagrożenia dla nowego związku³⁹, czy też aby do dyscypliny kościelnej nie wkradły się nadużycia, zwłaszcza w zakresie sprawowania sakramentów (kan. 392 § 2).

Należy zauważyć, że zamysł wsparcia ściągłości alimentów zbudowany w oparciu o normy pochodzące z przedstawionych kanonów ma możliwość realizacji jedynie w przypadku realizacji duszpasterskiej troski polegającej na przeprowadzeniu czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa (kan. 1063 i następne) oraz wypełniania norm z kan. 1066, w którym prawodawca nakazuje, aby przed zawarciem małżeństwa upewnić się, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia.

Odpowiedzialność za zbadanie sytuacji nupturientów spoczywa na duszpasterzu, który zgodnie z prawem przeprowadza badanie przedślubne i spisuje protokół rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa⁴⁰. W numerze 8 c tego protokołu jest pytanie: „Czy

³⁵ O prawnej naturze zakazu zob. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 59–65.

³⁶ Zob. więcej: M. Rymsza, *Małżeństwo nie jest sprawą prywatną*, „Więź”, R. 51, 2009, nr 11–12, s. 57–72.

³⁷ Tak np. J. Hervada, *Canon 1071*, [w:] *Code of Canon Law Annotated: Prepared under the Responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, red. E. Caparros, M. Thériault, J. Thorn, H. Aubé, Montréal 2004², s. 816; M. S. Foster, *Divorce and Remarriage: What about the Children? Canons 1071, 1077, 1684, 1685, 1689*, „Studia Canonica”, R. 31, 1997, nr 1, s. 155.

³⁸ Tak np. L. A. Robitaille, *Canon 1071*, [w:] *New Commentary on the Code...*, dz. cyt., s. 1268.

³⁹ Tak np. J. Hervada, *Canon 1071*, [w:] *Canons and Commentaries on Marriage*, I. Gramunt, J. Hervada, L. Wauck, Collegeville 1987, s. 14.

⁴⁰ *Instrukcja*, Formularz I, s. 42–48.

z poprzedniego małżeństwa lub związku cywilnego wynikają zobowiązania względem współmałżonka dzieci lub innych osób?” Do omawianego problemu alimentów odnosi się także pytanie nr 20: „Czy narzeczeni nie kryją przed sobą okoliczności, które mogą zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego, np. [...] zobowiązań finansowych?” W kręgu zainteresowania powinny być zobowiązania zawarte w wyroku sądu cywilnego, kościelnego sądu orzekającego nieważność małżeństwa, a także zobowiązania innego pochodzenia⁴¹.

W sytuacji poprawnego wypełnienia kanonicznego obowiązku przeprowadzenia badań przed zawarciem małżeństwa analizowane zakazy mogą pełnić funkcję kontrolną ze strony Kościoła wobec tych, którzy pragną zawrzeć małżeństwo, a są w pewnej specyficznej, trudnej pod względem duszpasterskim sytuacji⁴².

Pomiędzy zakazami istnieje powiązanie. W oparciu o kan. 1071 kompetentny duchowny przedkłada sprawę ordynariuszowi miejsca z prośbą o udzielenie zezwolenia na asystowanie. Ordynariusz po sprawdzeniu może albo: 1) udzielić zezwolenia, albo 2) zakazać zawarcia małżeństwa wykorzystując możliwość, którą daje mu kan. 1077. Kanon 1071 nie ustanawia więc zakazu zawarcia małżeństwa, ale może takim zakazem skutkować⁴³. Oczywiście z uprawnień z kan. 1077 ordynariusz miejsca może korzystać niezależnie od tego, czy został poproszony o udzielenie zezwolenia. W praktyce jednak trudno o taką sytuację. Oznaczałaby ona, że kompetentny duchowny źle wypełnił swoje zadanie (zob. kan. 1066), a w konsekwencji nie rozpoznał przesłanek zawartych w kan. 1071 (co oznacza w kontekście omawianego problemu, że nie poruszył spraw związanych z alimentami), lub też, *quid peius*, że duchowny ten zamierza pobłogosławić związek pomimo zakazów z kan. 1071. Takie zachowanie

---

⁴¹ K. Lüdicke, R. E. Jenkins, *Dignitas connubii...*, dz. cyt., s. 409.

⁴² Por. K. Lüdicke, *Canon 1066*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage im Deutschland, Österreich und der Schweiz*, red. K. Lüdicke, Essen, od 1985, III/1.

⁴³ P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 74 i s. 76.

może skutkować karą kanoniczną dla duchownego w oparciu o kan. 1389⁴⁴ oraz 1740⁴⁵, kan. 1741 nr 4⁴⁶.

Podobieństwem opisanych wyżej zakazów jest to, że niezastosowanie się zarówno do normy zabraniającej asystowania przy zawieraniu małżeństwa, jak i do normy zabraniającej zawarcia małżeństwa nie powoduje nieważności aktu zawarcia związku. Bowiem przeszkody zrywające do zawarcia małżeństwa, czyli okoliczności czyniące osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa (kan. 1073) może ustanawiać dla ochrzczonych jedynie najwyższa władza kościelna (kan. 1075 § 2) i jedynie ta władza może autentycznie wyjaśniać, kiedy prawo Boże zabrania małżeństwa lub je unieważnia (kan. 1075 § 1). Odrzuca się zwyczaj wprowadzający nową przeszkodę albo przeciwny obowiązującym przeszkodom (kan. 1076).

Jednak w przypadku postępowania wbrew zakazowi asystowania przy zawieraniu małżeństwa wina obciąża świadka kwalifikowanego. Jego działanie będzie niegodziwe, czyli moralnie naganne i może – jak to było wskazane – prowadzić do zastosowania kar kościelnych. Jeżeli jednak to nupturienci zatailiby przed duchownym określoną sytuację, wówczas zawarcie małżeństwa byłoby aktem niegodziwym z ich winy⁴⁷.

Jako jedną z najistotniejszych cech wspólnych należy wymienić tę, że zarówno dzieci, które z punktu widzenia prawa kanonicznego są pochodzenia prawego (*legitimi*) (kan. 1137 i następne) jak i te pochodzenia nieprawego (*illegitimi*) są w równy sposób chronione przez normy zawierające omawiane zakazy⁴⁸.

---

⁴⁴ Kan. 1389 § 1: „Kto nadużywa władzy lub zadania, powinien być ukarany stosownie do wielkości czynu lub zaniedbania, nie wyłączając pozbawienia urzędu, chyba że za to nadużycie jest już ustanowiona kara ustawą lub nakazem”; § 2: „Kto zaś wskutek zawinionego zaniedbania podejmuje lub pomija bezprawnie z czyjąś szkodą akt władzy kościelnej, posługi albo zadania, powinien być sprawiedliwie ukarany”

⁴⁵ Kan. 1740: „Gdy posługiwanie jakiegoś proboszcza, na skutek jakiejś przyczyny, nawet bez jego poważnej winy, staje się szkodliwe lub przynajmniej nieskuteczne, może on zostać usunięty z parafii przez biskupa diecezjalnego”,

⁴⁶ Kan. 1741: „Przyczyny, dla których proboszcz może być usunięty z parafii zgodnie z przepisami prawa, są zwłaszcza następujące: nr 4: poważne zaniedbanie lub naruszanie obowiązków parafialnych, które trwa mimo upomnienia”

⁴⁷ Na ten temat, zob. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 77–83.

⁴⁸ Podział ten, choć obecny w prawie kanonicznym, nie ma już większego praktycznego znaczenia, zob. L. A. Robitaille, *Canon 1137, [w:] New Commentary on the Code...*, dz. cyt., s. 1357; por. z obecną w polskim prawie zasadą równych praw dzieci bez względu na ich pochodzenie małżeńskie lub poza-

Przedstawione zakazy różnią się od siebie. Zakaz z kan. 1071 już istnieje w prawie i jest uzasadniony poprzez swoją *ratio legis*. Odnosi się do wszystkich nupturientów związanych przesłankami z tego kanonu. Zakaz z kan. 1077 musi dopiero być wydany *in casu peculiari* i uzasadniony przez ordynariusza miejsca⁴⁹.

Inna warta zauważenia różnica jest taka, że w przypadku odmowy asystowania przy zawieraniu małżeństwa zgodnie z kan. 1071 nupturienti mogą zwrócić się do innej osoby kompetentnej i zawrzeć małżeństwo. Natomiast w przypadku zakazu zawarcia małżeństwa objętego normą kan. 1077 nie mają takiej możliwości, bowiem pośrednio zakaz ten wiąże wszystkich, którzy mogliby przy nim asystować.

Jeżeli zostanie stwierdzone, że małżeństwo nie może być zawarte z powodu zaistnienia okoliczności określonych w kan. 1071 (np. roszczenie alimentacyjne na dziecko nie jest zaspokajane), należy zwrócić się do ordynariusza miejsca z prośbą o udzielenie zezwolenia (*licentia*). Zwraca się o nią duszpasterz, który jest uprawniony do asystowania przy zawieraniu określonego małżeństwa, czyli zazwyczaj ten, który przeprowadza badanie przedślubne (zob. kan. 1070 i kan. 1115)⁵⁰. Zezwolenie ordynariusza miejsca na asystowanie przy zawarciu małżeństwa jest aktem administracyjnym.

Zakaz zawierania małżeństwa z kan. 1077 jest to – jak wspomniano wyżej – akt administracyjny i powinien być rozumiany zgodnie z właściwym znaczeniem słów i powszechnie przyjętym sposobem mówienia. W przypadku wątpliwości akt ten, jako że ogranicza prawo osoby, podlega ścisłej interpretacji (kan. 18, kan. 36 § 1) i nie może być rozciągany na inne przypadki, to znaczy na inne osoby lub zastosowany do innych okoliczności poza wyraźnie wymienionymi (kan. 36 § 2). Zakaz, o którym mowa, powinien być wydany zgodnie z kan. 37, kan. 50, kan. 51.

---

małżeńskie, zob. J. Winiarz, *Wprowadzenie*, [w:] *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy...*, dz. cyt., nr 39. Inaczej sprawę tę traktował prawodawca w *Codex Iuris Canonici*. Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, AAS, R. 9, 1917, t. II, s. 11–456, w kan. 1114 i innych; zob. F. Bączkiewicz, *Prawo kościelne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, przygotował do druku i uzupełnił J. Baron i W. Stawinoga, Opole 1957, s. 311: „Prawnym następstwem ślubnego pochodzenia jest w zakresie kanonicznym zdatność do święceń, urzędów i beneficjów, godności i prelatur wszelkich stopni”

⁴⁹ Więcej na temat podobieństw i różnic pomiędzy tymi zakazami zob. w: P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 88–89.

⁵⁰ Więcej na temat trybu uzyskania zezwolenia zob. w: P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 97–102.

Treść zakazu może mieć następujące brzmienie: W zaistniałej sytuacji, w której obowiązki wobec dziecka nałożone przez sąd cywilny na N.N. w wyroku orzekającym o rozwodzie stron N.N. i N.N. nie są wypełniane, zgodnie z kan. 1077 § 1, N.N. ma zakaz zawierania małżeństwa w Kościele katolickim do czasu wypełnienia stosownych zobowiązań⁵¹.

Uwolnienie od zakazu z kan. 1077 może nastąpić, gdy strona – dłużnik alimentacyjny – zapłaci zaległe zobowiązania lub też zobowiąże się do ich uregulowania w jakimś, najlepiej ściśle określonym, terminie lub w ściśle określony sposób. To zobowiązanie może być sformułowane na wzór kan. 1125, kan. 1126, kan. 1086 § 2. Zobowiązany do przedstawienia dowodów wywiązywania się z obowiązków jest naturalny rodzic dziecka, osoba, która przysposobiła dziecko (kan. 110), a także, jak się wydaje, każda osoba, która ma obowiązki o charakterze rodzicielskim – na przykład osoba sprawująca prawną opiekę na dzieckiem.

Strona, na którą nałożono zakaz, powinna poprosić o jego ściągnięcie zgodnie z kan. 57 § 1, najlepiej w formie pisemnej, przez własnego ordynariusza. Po otrzymaniu prośby ordynariusz powinien znieść zakaz i zakomunikować to proszącemu (kan. 47 i kan. 58 § 1). Treść zniesienia zakazu może być następująca: Zgodnie z kan. 58 § 1 zostaje zniesiony zakaz zawierania małżeństwa w Kościele katolickim nałożony na N.N.⁵².

Rekapitulacja i postulaty de lege ferenda

Kościół posiada w prawie powszechnym środki, które są pomocne w egzekwowaniu wypełniania zobowiązań rodzicielskich w sytuacji, w której strona zobowiązana pragnie zawrzeć związek małżeński w Kościele. W kontekście niskiej ściągальności świadczeń alimentacyjnych w Polsce, jaką przedstawiono na początku artykułu, byłoby wskazane, aby duszpasterze przestrzegali norm z kan. 1071 § 1 nr 3. Wiąże się to z większą pilnością w przeprowadzaniu przygotowania do małżeństwa i zwracaniem pilniejszej uwagi na zobowiązania, jakie mają nupturienti. Takie postępowanie jest dodatkowo wymagane w sytuacji wzrastającej liczby rozwodów w Polsce⁵³.

⁵¹ Por. M. S. Foster, *Divorce and Remarriage: What about...*, dz. cyt., s. 164–165, przyp. 37.

⁵² Por. tamże, s. 178, przyp. 72.

⁵³ W 2008 r. liczba rozwodów wynosiła: 65,5 tys., czyli 25,5 proc. liczby nowo zawartych małżeństw, Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2009, s. 30.

Z kolei ordynariusze miejsca powinni korzystać z przysługujących im uprawnień wynikających z kan. 1077 § 1 i, gdy zajdzie taka konieczność, ustanawiać administracyjny zakaz zawierania małżeństwa.

Wydaje się, że bardzo wskazane byłoby podjęcie działań legislacyjnych czy to ze strony poszczególnych biskupów diecezjalnych⁵⁴, czy to poprzez działalność prawotwórczą Konferencji Episkopatu Polski, której wynikiem będą ustawy zawierające normy uszczegóławiające zastosowanie norm powszechnych. Dokonać się to może także poprzez instrukcje wyjaśniające normy kanonów zawierające zakazy związane z małżeństwem i podające przykłady ich zastosowania⁵⁵. Sugerowane rozwiązania mogłyby iść także w kierunku zobowiązania duszpasterzy do uważniejszego badania sprawy wypełniania zobowiązań względem dzieci w czasie przygotowywania nupturientów do małżeństwa.

Takie legislacyjne działanie jest szczególnie pożądane ze strony Konferencji Episkopatu, bowiem to ona powinna wydawać normy dotyczące egzaminu narzeczonych oraz innych odpowiednich środków do przeprowadzenia wnikliwych badań przed zawarciem małżeństwa, aby proboszcz pilnie ich przestrzegając mógł przystąpić do asystowania przy małżeństwie (kan. 1067). Obowiązujące obecnie akty prawne należy uznać za niewystarczające.

Ekskurs: zakaz sądowy zawierania małżeństwa z kan. 1684 § 1

Wypada dodać, że istnieje także zakaz sądowy zawierania małżeństwa, o którym mowa w kan. 1684 § 1. Zakaz ten ma charakter podobny do charakteru zakazu administracyjnego zawarcia małżeństwa, to znaczy, że czyni ewentualne zawarcie małżeństwa nie nieważnym, lecz niegodziwym. Jego zniesienie jest, jak w przypadku zakazu z kan. 1077, aktem administracyjnym. Nie są to jednak zakazy tożsame⁵⁶.

---

⁵⁴ Biskup diecezjalny działając czy to poza synodem, czy na synodzie, jest prawodawcą w swojej diecezji. Inni członkowie synodu posiadają tylko głos doradczy (kan. 466).

⁵⁵ Na temat zakresu władzy prawodawczej Konferencji Episkopatu, zob. T. J. Green, *The Normative Role of Episcopal Conferences in the 1983 Code*, [w:] *Episcopal Conferences: Historical, Canonical & Theological Studies*, red. T. J. Reese, Washington 1989, s. 139–175.

⁵⁶ Tak np. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 87; inaczej np. G. Dzierżoń, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 263–265.

Przedstawiany zakaz nie znalazł się w optyce tego artykułu z tego powodu, że nie wydaje się, aby mógł być on używany jako narzędzie służące zwiększeniu pewności uzyskiwania alimentów na rzecz dziecka⁵⁷. Sądowy zakaz jest stosowany, gdy osoba nie jest zdolna do zawarcia małżeństwa z powodu defektów poznawczych, wolitywnych czy psychicznych (kan. 1095 nr 1–3), impotencji (kan. 1084), symulacji (kan. 1101 § 2) czy w sytuacji, gdy strona zawarła małżeństwo nieważnie, podstępnie wprowadzając w błąd (kan. 1098)⁵⁸.

W przypadku, gdyby w sprawie o nieważność małżeństwa pojawił się wątek zaniedbywania potomstwa poprzez niepłacenie alimentów, sąd kościelny może nie poprzez zakaz (*vetitum*), lecz poprzez monit (*monitum*) zwrócić uwagę na tę okoliczność duszpasterzowi, który przygotowuje parę do zawarcia związku małżeńskiego⁵⁹.

Canonical Bans on Marriage as a Means to Support the Collecting of Alimony for Children

Summary

The percentage of successful collections of alimony for children in Poland is very low. This serious problem can raise the question: What can the Church do, using its own legal means, to help increase the fulfillment of court-ordered provisions for children?

Answering the question, the article discusses the bans on marriage. The first is a ban of assisting, without the permission of the local Ordinary, at marriage of a person for whom a previous union has created natural obligations towards children (can. 1071 § 1). The second is a prohibition of entering marriage imposed by the local Ordinary in a specific case for a time, for a grave reason and while that reason persists (can. 1077 § 1).

There is also in the paper a presentation of alimony in Polish state law and a supplement that treats about a prohibition of marriage appended to the judgement by the tribunal in annulment case (can. 1684 § 1).

---

⁵⁷ M. S. Foster, *Divorce and Remarriage: What about...*, dz. cyt., s. 186–187.

⁵⁸ Pontificium Consilium de Legum Textibus, Istruzione sulle norme da osservarsi nei tribunali ecclesiastici nelle cause matrimoniali *Dignitas connubii*, 25.01.2005, Città del Vaticano 2005, art. 251; zob. więcej: K. Lüdicke, R. E. Jenkins, *Dignitas connubii...*, dz. cyt., s. 406–409.

⁵⁹ M. S. Foster, *Divorce and Remarriage: What about...*, dz. cyt., s. 187. Więcej na temat „monitium” zob. np. J. Hopka, *The vetitum and monitum in Matrimonial Nullity Proceedings*, „*Studia Canonica*”, R. 19, 1985, nr 2, s. 357–400; A. Mendonça, *Jurisprudential approaches to equivalent or substantial conformity of sentences in marriage nullity cases*, „*Studia Canonica*”, R. 36, 2002, nr 2, s. 343–418; L. Robitaille, *The vetitum and monitum: Consequences of Marriage Nullity or Pastoral Preparation for a new Marriage?*, „*Studia Canonica*”, R. 38, 2004, nr 1, s. 37–64.